

Kritik mot Statens institutionsstyrelses ungdomshem Johannisberg för att en ungdom under viss tid hållits avskild utan rättsligt stöd

Beslutet i korthet: Den som är föremål för vård vid ett s.k. SiS-hem och uppträder våldsamt eller är så påverkad av berusningsmedel att han eller hon inte kan hållas till ordningen får hållas avskild. Avskiljningen ska avbrytas så snart det inte längre finns skäl för åtgärden.

JO har i tidigare beslut uttalat att det inte kan uteslutas att det i vissa situationer måste vara möjligt att hålla en intagen avskild från övriga intagna trots att omständigheterna inte är sådana som lagen anger, t.ex. i en nödsituation.

I det granskade ärendet blev en ungdom avskild efter ett "upplopp" på ungdomshemmet. Den unge uppträdde till en början våldsamt och det fanns inledningsvis förutsättningar för att hålla honom avskild. Från midnatt och framåt motiverades dock avskiljningen av rent praktiska skäl. JO godtar att hemmet bedömde att det inte var lämpligt att under natten göra några omflyttningar. Däremot borde hemmet enligt JO ha kunnat avbryta avskiljningen tidigare än vad som blev fallet, i vart fall någon gång under morgonen. Myndigheten kan inte undgå kritik för att den unge hölls avskild under viss tid trots att det saknades rättsligt stöd för åtgärden.

Anmälan

I en anmälan till JO framförde AA klagomål mot Statens institutionsstyrelses ungdomshem Johannisberg. Han uppgav i huvudsak följande:

Den 18 januari 2014 blev han nekad att ringa till sin mamma på grund av att andra ungdomar på ungdomshemmet hade varit stökiga. Ungdomarna var stökiga till dess att polisen kom. Trots att han var lugn togs han till isoleringen där han fick stanna nästan 18 timmar utan mat. Han borde ha släppts från isoleringen eftersom han var lugn.

Utredning

JO hämtade in journalanteckningar från ungdomshemmet. JO begärde sedan att Statens institutionsstyrelse, SiS, skulle yttra sig över anmälan. I remissvaret anfördes i huvudsak följande (omnämnda bilagor har utelämnats här).

Av institutionschefens yttrande samt av kompletterande uppgifter framgår bl.a. att tre ungdomar på avdelningen startade ett upplopp den 18 januari 2014, se bilaga 3. Upploppet inleddes med att ungdomarna täckte över avdelningens

övervakningskameror och började kasta mat. Vidare agerade ungdomarna hotfullt mot personal som till slut valde att lämna avdelningen för sin egen säkerhets skull. Ungdomarna slog sönder inredningen, sparkade sönder avloppsrör, täckte för avlopp och vred på samtliga vattenkranar i kök, toaletter och städskrubb. Då avloppen var övertäckta vattenfylldes avdelningen snabbt. Personalen gjorde bedömningen att de inte kunde gå in på avdelningen utan att riskera ungdomarnas eller sin egen säkerhet utan polis tillkallades. Med polisens hjälp kunde personalen ta sig in på avdelningen och stänga av vattnet. Stämningen hos ungdomarna var fortsatt hotfull och beslut om avskiljning fattades. Avdelningen renoverades efter upploppet och blev klar för inflyttning först den 18 mars 2014.

Av AA:s journal framgår bl.a. följande.

Den 18 januari 2014 fattades beslut om att avskilja AA. Avskiljningen påbörjades kl. 20.00. Av beslutet framgår följande.

Beslut om avskiljning fattas med anledning av att AA uppträder våldsamt och hotfullt. AA har med andra ungdomar kastat saker på avdelningen och sparkat sönder avlopp för att sedan vattenfylla avdelningen. Personal bedömer att AA inte kan hållas till ordningen på hemmet och måste avskiljas.

Fortlöpande prövningar av avskiljningsbeslutet har gjorts och AA har haft tillsyn under den tid avskiljningen varade. Den 19 januari 2014 kl. 14.15 fattades ett beslut om att avskiljningen skulle avbrytas.

Den 24 januari 2014 flyttade AA till ett annat ungdomshem för fortsatt verkställighet.

Rättslig reglering m.m.

Enligt 17 § lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård (LSU) får den dömde, om det är särskilt påkallat av att han eller hon uppträder våldsamt eller är så påverkad av berusningsmedel att han eller hon inte kan hållas till ordningen, hållas i avskildhet under förutsättning att han eller hon står under fortlöpande uppsikt av personalen. Den dömde får dock inte hållas i sådan avskildhet längre tid än som är absolut nödvändigt och inte i något fall under längre tid än 24 timmar i följd.

Av SiS:s Riktlinjer/Juridik Sluten ungdomsvård, Flik 8, framgår bl.a. följande vad gäller att hållas i avskildhet.

Åtgärden måste grundas på ett aktuellt beteende hos den dömde som gör det särskilt påkallat med avskiljningen. Det beteende som kan berättiga avskiljning är att den dömde antingen uppträder våldsamt, eller är så påverkad av berusningsmedel att han eller hon inte kan hållas till ordningen.

Som exempel på våldsamt uppträdande kan nämnas att den dömde slår sönder inredningen, försöker slå personal eller andra ungdomar med eller utan tillhygen eller på annat sätt går till angrepp mot dem. Om den dömde självmant eller efter tillsägelse eller på annat sätt upphör med det beteende som kan grunda avskiljning innan den verkställs föreligger inte längre grund för avskiljning.

Avskiljningen får inte pågå under längre tid än som är absolut nödvändigt. En och samma avskiljning får inte i något fall pågå under längre tid än 24 timmar i följd.

Syftet med avskiljningen ska vara att upprätthålla säkerheten och ordningen vid institutionen. Så snart det syftet är uppnått ska avskiljningen avslutas, dvs. när det kan antas att den dömde inte kommer att uppträda våldsamt igen eller när den dömde inte längre är så påverkad av berusningsmedel att han eller hon inte kan hållas till ordningen. Det ska ske en fortlöpande prövning

av om avskiljningen kan avslutas. Denna prövning ska dokumenteras i journalen minst en gång/timmen.

Bedömning

Det är ett grundläggande krav att alla inskränkningar i de intagnas fri- och rättigheter har stöd i lag. Beslut om att en intagen ska hållas i avskildhet utgör en frihetsinskränkande åtgärd. Som framgår av bestämmelsen får inte avskiljningen pågå längre tid än vad som är absolut nödvändigt. Detta innebär att avskiljningen ska avslutas så snart syftet med avskiljningen är uppnått, dvs. när det kan antas att den dömda inte kommer att uppträda våldsamt igen.

SiS anser att de rättsliga förutsättningarna för att hålla AA i avskildhet var uppfyllda då avskiljningen påbörjades den 18 januari 2014. Det framgår av beslutet att AA uppträdde våldsamt och hotfullt. Avskiljningen påbörjades kl. 20.00 och det prövades fortlöpande om avskiljningen kunde avslutas efter denna tidpunkt. Prövningarna har dokumenterats i journalen, i enlighet med SiS:s interna föreskrifter. Johannisbergs institutionschef har uppgett i sitt yttrande att de rättsliga förutsättningarna för att hålla AA i avskildhet var uppfyllda fram till kl. 02.00. Enligt SiS:s mening, är det dock svårt att utläsa detta ur AA:s journal. Det är viktigt att det framgår av dokumentationen att de förutsättningar som anges i 17 § LSU är uppfyllda under hela den period någon hålls i avskildhet.

Det framgår av journalanteckningarna samt av institutionschefens yttrande att AA, under den senare delen av avskiljningen, inte har hållits i avskildhet av orsaker som avses i 17 § LSU utan avskildheten har istället fortsatt av rent praktiska omständigheter. Anledningen till att AA fick stanna kvar i avskiljningsrummet berodde på att det inte bedömdes säkert att låta honom vistas på avdelningen då den var sönderslagen och vattenfylld, se bifogade bilder. Övriga avdelningar vid institutionen var i det närmaste fulla och det fanns inte heller någon möjlighet till en omedelbar omplacering till en annan institution.

Det var en svår situation som institutionen ställdes inför och från det att avskiljningen påbörjades arbetade personalen för att säkerställa en trygg tillvaro för samtliga ungdomar på institutionen, inklusive AA. Av institutionschefens yttrande framgår att det först tidigt på eftermiddagen den 19 januari 2014 var möjligt att avbryta avskiljningen på ett för AA tryggt och säkert sätt. SiS har ingen anledning att ifrågasätta institutionens bedömning i detta avseende. Med tanke på upplöppssituationen och de konsekvenser som denna medförde anser SiS att den förklaring institutionen lämnat till varför det inte rent faktiskt gick att avbryta avskiljningen vid en tidigare tidpunkt får i aktuellt fall anses godtagbar.

När det gäller AA:s övriga klagomål (rätt att ringa/måltider) hänvisar SiS till vad institutionschefen uppgett i sitt yttrande.

Institutionschefens yttrande

Avskiljningens längd

Från det att avskiljningen påbörjades pågick ett ihållande arbete med att säkerställa en trygg tillvaro för samtliga inblandade ungdomar. Med anledning av att mottagningsenheten satts ur brukbart skick, krävdes förflyttningar inom institutionen för att frigöra fysisk plats för de i incidenten inblandade ungdomarna – däribland AA.

Resultatet av prövningen klockan 2.00 ställde krav på många och svåra bedömningar och beslut. Läget, såsom det har beskrivits av de som var närvarande och här ovan, var ansträngt särskilt avseende fysiska möjligheter att avbryta avskiljningen på ett för ungdomen tryggt sätt. Mottagningsenheten var efter vattenfyllnaden obrukbar och det gjorde det omöjligt att låta AA återgå till enheten. Eftersom det var mitt i natten fanns ingen möjlighet att bereda plats för AA på någon annan avdelning, med mindre än att då behöva väcka flera andra

ungdomar som låg och sov. Kontakt togs också med myndighetens placeringsjour, men någon omplacering kunde inte utverkas omgående.

Att avbryta avskiljningen, öppna dörren och låta den unge vistas i avskiljningsrummet bedömdes inte som en möjlighet mot bakgrund av det upplopp som just inträffat, vilket också framgår av de dokumenterade prövningarna. Det bedömdes att situationen var så pass allvarlig att det var fråga om nöd (se JO:s beslut 1036-2000), alltså att det förelåg fara för liv och hälsa – såväl för AA som för personalen – likväl fara för egendom. Institutionen har inte funnit skäl att ändra sin bedömning och anser vidare inte att den skada som AA genom åtgärden åsamkats varit oförsvarlig.

Först tidigt på eftermiddagen 2014-01-19 fanns möjligheter att tryggt återföra AA till en avdelning. Det dröjde cirka 25 minuter från det att AA fick besked om att avskiljningen skulle avbrytas till dess att han åter vistades på en avdelning, det vill säga betydligt kortare tid än han själv angett.

AA fick möjlighet att yttra sig över remissvaret.

Rättslig reglering

En ungdom som är under 18 år och som har begått brott kan dömas till påföljden sluten ungdomsvård under en viss tid (32 kap. 5 § brottsbalken). Verkställighet av sluten ungdomsvård ska ske vid ett sådant särskilt ungdomshem som avses i 12 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU.

Om det är särskilt påkallat av att den dömde uppträder våldsamt eller är så påverkad av berusningsmedel att han eller hon inte kan hållas till ordningen, får den dömde hållas i avskildhet under förutsättning att han eller hon står under fortlöpande uppsikt av personalen. Den dömde får dock inte hållas i sådan avskildhet längre tid än som är absolut nödvändigt och inte i något fall under längre tid än 24 timmar i följd (17 § lagen [1998:603] om verkställighet av sluten ungdomsvård, LSU).

Med avskildhet menas att den intagne hindras från att ha kontakt med de övriga intagna genom en åtgärd från hemmets sida. Ett typiskt fall av avskiljning innebär att den intagne hålls instängd i ett särskilt rum eller i sitt eget rum utan någon möjlighet att kunna lämna rummet.

SiS ska fatta ett beslut om avskiljande. Ett sådant beslut får överklagas (23 § LSU). En anteckning om beslutet ska göras i den intagnes journal. Där ska tydligt framgå skälen för beslutet, vid vilken tidpunkt avskiljningen påbörjades och när den avslutades.

Bedömning

SiS:s ungdomshem Johannisberg tar emot pojkar mellan 16 och 21 år som vårdas med stöd av LVU eller som är dömda till sluten ungdomsvård. AA var placerad på ungdomshemmets mottagningsenhet tillsammans med två andra ungdomar. Den 18 januari 2014 uppstod en tumultartad situation på enheten som SiS beskriver som ett upplopp bland ungdomarna.

Institutionen fattade ett beslut om att avskilja bl.a. AA. Avskiljningen påbörjades den 18 januari 2014 kl. 20.00. Följande är antecknat i journalen:

Beslut om avskiljning fattas med anledning av att AA uppträder våldsamt och hotfullt.

AA har med andra ungdomar kastat saker på avdelningen och sparkat sönder avlopp för att sedan vattenfylla avdelningen. Personal bedömer att AA inte kan hållas till ordningen på hemmet och måste avskiljas.

I beslutet redovisas skälen för avskiljningen. Jag delar hemmets uppfattning att det fanns förutsättningar för att fatta ett sådant beslut.

Enligt journalanteckningarna hade personalen tillsyn över AA varje kvart och en fortlöpande bedömning av om avskiljningen kunde avslutas gjordes varje timme. I denna del vill jag endast påpeka att det i vissa fall dröjde väl lång tid innan uppgifterna om tillsynen dokumenterades i AA:s akt.

Utredningen visar att AA hölls avskild fram till kl. 14.15 den 19 januari 2014. Min granskning är inriktad på frågan om avskiljningen borde ha upphört tidigare.

Beträffande den prövning som hemmet gjorde kl. 24.00 av om AA skulle fortsätta att vara avskild anges följande i journalen:

Utifrån faktum att den avdelning som AA ska återvända till fortfarande inte är fysiskt säkrad från sönderslagna saker och vattenskadan får han ändå kvarstanna i avskiljningen till dess hans och andras säkerhet kan garanteras utifrån en säkrad avdelning.

Avskiljning är en åtgärd som kan användas när den intagne är våldsam eller är så påverkad av berusningsmedel att han eller hon inte kan hållas till ordningen. Den får inte användas som någon form av sanktion eller straff. Det är en ingripande åtgärd att placera någon i avskildhet och en sådan åtgärd bör därför endast användas i undantagsfall. Åtgärden ska avbrytas så snart det inte längre finns förutsättningar för att hålla den intagne avskild. Det kan inte uteslutas att det i vissa situationer måste vara möjligt att hålla en intagen avskild från övriga intagna trots att omständigheterna inte är sådana som lagen anger. JO har i ett tidigare beslut hänvisat till situationer när brottsbalkens bestämmelser om nöd kan bli tillämpliga (se JO 2002/03 s. 222, dnr 1036-2000).

I remissvaret har SiS anförut att eftersom avdelningen var sönderslagen och vattenfylld bedömdes det inte vara säkert att låta AA vistas på avdelningen. Enligt SiS var övriga avdelningar vid institutionen i det närmaste fulla och det var inte heller möjligt att omedelbart omplacera AA till en annan institution. Inte förrän tidigt på eftermiddagen dagen därpå var det enligt SiS möjligt att avbryta avskiljningen. SiS har till remissvaret bifogat ett yttrande från institutionschefen. I yttrandet anförde institutionschefen bl.a. att eftersom det var mitt i natten fanns det ingen möjlighet att bereda plats för AA på någon annan avdelning om inte andra ungdomar som låg och sov skulle behöva väckas. Vidare anförde institutionschefen att det på grund av det inträffade

upploppet inte bedömdes möjligt att avbryta avskiljningen, öppna dörren till avskiljningsrummet och låta AA vistas i rummet.

De uppgifter som har lämnats väcker frågor. Som det uttrycks i remissvaret var de övriga avdelningarna ”i det närmaste” fullbelagda. Det tyder på att det fanns åtminstone någon enstaka ledig plats. Beträffande möjligheten att placera AA på en annan avdelning har hemmet också anfört att andra ungdomar skulle behöva väckas för att AA skulle kunna omplaceras inom institutionen. Det framgår av journalanteckningarna att personalen bedömde att AA var hotfull och delvis våldsam fram till kl. 23.00. Vid provningarna därefter har institutionen hänvisat till andra, praktiska skäl.

Utredningen visar att avskiljningen från midnatt och framåt har motiverats av rent praktiska skäl. Jag har givetvis förståelse för att den situation som hemmet ställdes inför innebar svåra avvägningar. Jag kan vidare godta att hemmet i den här speciella situationen bedömde att det inte var lämpligt att göra några omflyttningar under natten. Däremot borde hemmet enligt min uppfattning ha kunnat avbryta avskiljningen tidigare än vad som nu blev fallet, i vart fall någon gång under morgonen. Myndigheten kan inte undgå kritik för att AA under viss tid hållits avskild trots att det saknades rättsligt stöd för åtgärden.

Händelsen väcker frågor om huruvida lagstiftningen i tillräcklig grad täcker de olika situationer som kan uppstå vid en institution av det här slaget. Betänkandet Barns och ungas rätt vid tvångsvård, Förslag till ny LVU (SOU 2015:71) är för närvarande föremål för remissbehandling. Det kan finnas anledning för mig att återkomma till frågan när jag yttrar mig i remissärendet.

Vad AA i övrigt har anfört leder inte till något uttalande från min sida.

Ärendet avslutas.